

Живорад Миленовић¹³

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици
Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ОСНОВНИХ АКАДЕМСКИХ СТУДИЈА ЗА ВАСПИТАЧЕ И УЧИТЕЉЕ У СРБИЈИ И БУГАРСКОЈ¹⁴

Сажетак: У раду је приказана компаративна анализа студија за васпитаче и учитеље у Србији и Бугарској. Поменуте студије се у и у Србији и у Бугарској припремају, планирају, организују и реализују по Болоњском моделу. Након завршетка основних студија студенти стичу диплому са 240 ЕСБП уз обавезу уписа мастер академских студија. Без обзира на то, студије за васпитаче и учитеље у Бугарској се значајно разликују. За разлику од Србије где су то два одвојена студијска програма: 1) васпитачи у предшколским установама и 2) разредна настава, у Бугарској је то заједнички студијски програм, који је углавном усаглашен на свим универзитетима. Постоји једино терминолошка разлика у самом називу студијског програма, као на пример на Софијском универзитету Св. Климент Охридски у Софији – разредна и предшколска педагогија; Великотрновском универзитету Св. Кирил и Методиј у Великом Трнову – предшколска и почетна школска педагогија; Југозападном универзитету Неофит Рилски у Благоевграду – педагогију за предшколску и разредну наставу. Значајна разлика огледа се и у наставном плану студија за учитеље и васпитаче у Србији и Бугарској. Не улазећи детаљније у приказ студија за васпитаче и учитеље у Србији, у раду је најпре приказан заједнички студијски програм за васпитаче и учитеље у Бугарској а потом компаративна анализа студијских програма за васпитаче и учитеље у Србији и Бугарској.

Кључне речи: студијски програм, наставни план, студије за васпитаче, студије за учитеље, предшколска педагогија, почетна школска педагогија.

¹³ zivorad.milenovic@pr.ac.rs

¹⁴ Рад је резултат истраживања у оквиру два научна пројекта: 1) *Материјална и духовна култура Косова и Метохије*, евиденциони број 178028, који финансијски подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и 2) Интерни макропројекат *Иновације у васпитању и образовању*, евиденциони број ИМП 001, који финансијски подржава Учитељски факултет у Призрену.

УВОД

Образовање васпитача и учитеља у Србији стално се мењало после Другог светског рата у зависности од промена и потреба друштва. Мењало се и у зависности од захтева савременог васпитања и образовања у предшколској установи и млађим разредима основне школе. Све до 1993. године, васпитачи и учитељи школовали су се на двогодишњим педагошким академијама и вишим педагошким школама. Године 1993. донет је *Закон о оснивању учитељских факултета*, након чега су се учитељи школовали на учитељским факултетима у четворогодишњем трајању. Поједине више педагошке школе наставиле су с школовањем учитеља до завршетка њихових двогодишњих студија све до 1998. године. Четворогодишње студије разредне наставе уз честе измене модела студија, задржале су се у Србији до данас.

Школовање васпитача у Србији је било двогодишње и реализовало се на вишим педагошким школама све до краја 20. и почетком 21. века. У првим годинама 21. века, више педагошке школе прерастају у високе школе струковних студија за васпитаче у предшколским установама у трајању од три године. Осим на високим школама, васпитачи су почели да сешколују и на посебним студијским програмима на учитељским и педагошким факултетима. У почетку су студије трајале три, а након тога четири године. Трогодишње студије су биле струковне, док су четворогодишње студије за васпитаче биле академске и омогућавале су студентима наставак студија на мастер академским студијама.

Студијски програми за васпитача на високим школама струковних студија су углавном усаглашене. Усаглашени су и студијски програми за васпитаче и учитеље на учитељским и педагошким факултетима. Заједничко овим студијама је њихова организација по *Болоњском моделу*. Без обзира на то, студије за васпитаче и учитеље у Србији значајно се разликују од студија у осталим државама Европе, упркос схватању да су студијски програми међусобно усаглашени. Да је тако потврђују и чињенице из праксе приликом признавања дипломе за васпитаче и учитеље стечене у Србији у некој од иностраних држава. Диплома се признаје углавном уз њену додатну одбрану и полагања посебних испита. Све то указује на међусобну различитост студија за васпитаче и учитеље у Србији и осталим државама. У овом раду

дата је компаративна анализа студија за васпитаче и учитеље у Србији и Бугарској. Мада би било прихватљивије да се прикаже компаративна анализа само једног студијског програма за васпитаче или учитеље, приказана је компаративна анализа оба програма, зато што се у Бугарској школовање васпиача и учитеља реализује на заједничком студијском програму.

СТУДИЈЕ ЗА ВАСПИТАЧЕ И УЧИТЕЉЕ У БУГАРСКОЈ

Школовање васпитача и учитеља у Бугарској реализује се по Болоњском моделу и на једном заједничком програму. Без обзира на то, задржани су елементи традиционалног образовања васпитача и учитеља у Бугарској. Овакав тренд није заступљен само у Бугарској, него и у осталим земљама Европске уније, као на пример у Хрватској (Škugor 2014; Krstović 2007; Domović, Golder 2003), Шведској и Аустрији (Brodinetal. 2015) и осталим. На тај начин се васпитачима доприноси да почетком рада у васпитачкој и/или учитељској професији превазиђу бројне дилеме, пре свега оне које се односе на „...слободно организирање, провјеравање различитих стратегија и корака, те судјеловање у заједничким рефлексима са колегама“ (Šagud 2011: 260). Све то доприноси образовању компетентног васпитача и учитеља оспособљеног да одговори сахтевима савремене васпитачке и учитељске професије.

Студије трају четири године (осам семестара). Сви предмети су једносеместрални. Максималан број бодова на све четири године студија је 230 ЕСПБ. Тек након положеног државног испита који доноси 10 ЕСПБ, студенти стичу потребних 240 ЕСПБ. То им омогућава стицање Бечелор дипломе првог степена академских студија која их квалификује за рад у предшколским установама и млађим разредима основне школе. Оваква организација студија за васпитаче и учитеље у Бугарској је на свим универзитетима. За потребе компаративне анализе образовања васпитача и учитеља у Србији и Бугарској, биће приказан и анализиран *Студијски програм: педагогија за предшколску и разредну наставу*, Педагошког факултета, Југозападног универзитета *Неофит Рилски* у Благоевграду у поређењу са студијским програмима разредне наставе и за васпитаче у предшколским установама на *Учитељском факултету у Призрену*, Универзитета у Приштини.

Код већине предмета, током студија, студенти слушају предавања и присуствују и активно учествују на вежбама. Однос броја часова предавања и вежби је 1:3 или 1: 2 у корист предавања

(односно 45 или 30 часова предавања и 15 или 30 часова вежби). Укупни фонд часова је 2.415. Од тог броја, 1.350 су часови предавања и 1.065 часова вежби. Код неких наставних предмета студенти слушају само предавања и немају часове вежби: *Основи образовног курса из математике у разредној настави, Историја предшколског васпитања у Бугарској, Педагошка дијагностика: вештина комуникације, Текстуални задаци из математике у разредној настави и Развој комуникативних вештина код ученика*. Постоје и предмети код којих студенти само присуствују и активно учествују на вежбама а немају наставу из истих: *Страни језик 1, 2 и 3, Спорт, Савремени бугарски језик и Конструктивно-техничке и технолошке активности у вртићу*.

Позитивне оцене на испитима су од 3 до 6, при чему је оцена 3 – довољан, 4 – добар, 5 – врло добар и 6 – одличан. Број ЕСПБ по предметима је од 2,5 до 12,5. Укупан број ЕСПБ који студенти остварују у току студија је 230. Полагањем државног испита, студенти остварују додатних 10 ЕСПБ. На тај начин остварују потребних 240 ЕСП по Болоњском моделу.

Укупан број предмет, заједно са педагошким праксом је 51. Сви предмети се могу поделити у неколико група.

1) Бугарски језик и књижевност(*Савремени бугарски језик и Књижевност за децу*).

2) Математика с информатиком и техником(*Теоријске основе наставе математике, Основе образовног курса из математике у разредној настави, Текстуални задаци из математике у разредној настави и Конструктивно-техничке и технолошке активности у вртићу*).

3) Страни језик (*Страни језик 1, Страни језик 2 и Страни језик 3*).

4) Педагогија (*Историја педагогије, Педагогија први део, Историја бугарског образовања, Педагогија други део, Педагогија разредне наставе, Основи предшколске педагогије, Основи специјалне педагогије, Педагогија раног детињства, Интеракција породица – вртић и основна школа, Методологија и методе педагошког истраживања, Морално-васпитне идеје у бугарском образовању, Историја предшколског васпитања у Бугарској и Педагошка дијагностика: вештина комуникације*).

5) Психологија (*Опита и развојна психологија и Педагошка психологија*).

6) Социологија (*Педагошка социологија, Социјализација деце из различитих етничких заједница, Конструктивно-техничке и*

технолошке активности у вртићу и Развој комуникативних вештина код ученика).

7) Философија (Философија образовања).

8) Религија (Религија и васпитање).

9) Спорт (Спорт).

10) Методике предшколског васпитања (Педагошке теорије и технологије за усвајање физичке културе, Педагошке теорије и технологије за игровну интеракцију, Педагошке теорије и технологије у савлађивању креативне активности, Педагошке теорије и технологије за истраживање окружења, Педагошке теорије и технологије за усвајање конструктивно-техничке и животне активности у вртићу, Педагошке теорије и технологије за усвајање музичких активности и Педагошке теорије и технологије за усвајање матерњег језика).

11) Методике разредне наставе (Дидактика почетног описмењавања, Методика наставе бугарског језика и књижевности у разредној настави, Методика наставе ликовне културе, Методика наставе математике у разредној настави, Методика наставе природе и друштва, Методика наставе технике и технологије, Методика физичког васпитања и спорта и Теорија и методика музичког васпитања).

12) Педагошке праксе (Текућа педагошка пракса у вртићу, Текућа педагошка пракса у основној школи, Педагошка пракса у вртићу пре дипломирања и Педагошка пракса у основној школи пре дипломирања).

СТУДИЈЕ ЗА ВАСПИТАЧЕ И УЧИТЕЉЕ У СРБИЈИ И БУГАРСКОЈ – КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА

Компаративним приступом студијама за васпитаче и учитеље у Србији и Бугарској, могу се видети бројне сличности и /или идентичности и разлике. Кључна разлика односи се на сам карактер студија које су у Бугарској у оквиру заједничког програма и одвијају се на посебним студијским групама на факултетима, док се студије за васпитаче и учитеље у Србији реализују у оквиру два различита и одвојена студијска програма. Поред тога, у Србији се васпитачи образују и на трогодишњм високим струковним школама. Без обзира што и у Србији и у Бугарској студије трају 4 школске године, односно 8 семестара и што се остварује укупан број ЕСПБ од 240, разликује се начин њиховог стицања. За разлику од Србије где се укупан број од 240 ЕСПБ стиче полагањем свих

испита предвних наставним планом и програмом студија и полагањем завршног испита, у Бугарској се по основу положених испита стичу 230 ЕСПБ, док додатних 10 ЕСПБ, студенти стичу тек полагањем државног испита. Државни испит у Бугарској се разликује од стручног испита који се у Србији полаже након годину дана радног искуства у струци пред надлежном комисијом Министарства просвете, науке и технолошког развоја. У Бугарској је државни испит заправо дипломирање студента и полаже се након што студент положи све испите према плану и програму студија. Он се међутим разликује од завршног испита у Србији. Састоји се из три дела: 1) државни практични испит у вртићу, 2) државни практични испит у основној школи и 3) одбрана урађеног дипломског рада на задатој теми.

Када је у питању реализација наставе, предиспитне обавезе су углавном исте. Поред присуства и активности на настави и вежбама, студенти су обавезни да ураде семенирске радове, положе предивђени број колоквијума и испуне остале обавезе у зависности од карактера сваког појединачног предмета. Полагање испита је у предивђеним роковима. Број рокова у Србији и Бугарској је углавном исти. У индекс студента уписује се само позитивна оцена.

Разлика се огледа у томе што у студијском програму у Бугарској нема општих предмета као у Србији: *Филозофија*, *Социологија* и осталих. Поменути предмети се изучавају само као повезани с педагогијом: *Филозофија образовања*, *Педагошка социологија*, *Религија и васпитање*. Неки од ових предмета изучавају се и у Србији, али поред њих постоје и општи предмети, као што је то случај с предметима *Социологија* и *Социологија образовања*. Нема ни наставних садржаја који подразумевају теорију појединих методика, као што је то случај у Србији с наставним предметима: *Природа и друштво 1 и 2*, *Вокално-инструментална настава* и осталих. Теоријски саржаји изучавају се само из Бугарског језика и књижевности и Математике. Из матерњег бугарског језика се изучавају у оквиру предмета: *Савремени бугарски језик и Књижевност за децу*. У области математике, изучавају се у оквиру предмета: *Теоријске основе наставе математике*, *Основе образовног курса из математике у разредној настави* и *Текстуални задаци из математике у разредној настави*.

Занимљиво је да у Бугарској нема посебног наставног предмета који се односи на информатику у образовању. Општи садржаји се не изучавају јер се подразумева да су исти научени у претходним нивоима школовања. Неки елементи везани за

информатику у предшколском васпитању и у разредној настави изучавају се у оквиру међудисциплинарних наука, нао на пример наставни предмет *Конструктивно-техничке и технолошке активности у вртићу*. У Бугарској се за разлику од Србије доста пажње придаје спорту. Да је тако потврђује и чињеница да се наставни предмет *Спорт* највише вреднује од свих наставних предмета, чак 12,5 ЕСПБ, за разлику од осталих предмета који се вреднују од 2,5 до 5 ЕСПБ, изузев неких педагошких пракси које се вреднују са по 7,5 ЕСПБ, али је и то далекомање вредновано од наставног предмета *Спорт*. Посебно је потребно нагласити, да када је спорт у питању, да се не изучавају теоријски садржаји, него се настава изводи само у оквиру вежби (укупно 60 часова), што подразумева физичко вежбање и спортске активности, што у Србији није случај, нарочито не на свим факултетима.

Заједничко за студије у Бугарској и Србији су методике предшколског васпитања и разредне наставе изузев разлике што се у Бугарској слушају све методике из обе области, а у Србији на одвојених студијским групама. Методике су из свих области: језик и књижевност, математика, природа и друштво, физичко васпитање и музичка и ликовна култура. Изузетак у Бугарској јесу две методике у оквиру разредне наставе и то: *Дидактика почетног описмењавања*. Овај предмет је углавном еквивалентан *Методици наставе почетног читања и писања* у Србији. Полазећи од чињенице да предмет не носи назив *Методика почетног описмењавања*, него *Дидактика почетног описмењавања*, показује да су садржаји знатно опширнији у Бугарској, зато што се поред методичких садржаја, изучавају и теоријски садржаји. У Бугарској постоји и наставни предмет *Методика наставе технике и технологије*. Овај предмет се по садржају значајно разликује од образовне технологије која је чисто теоријски предмет. У Србији је на некадашњим вишим педагошким школама овај предмет постојао као *Методика наставе општетехничког образовања*, али је из нових студијских програма изостављен.

По питању инклузивног васпитања и образовања, у Бугарској је оно знатно мање заступљено него у Србији. Док је у Србији учитељи припремају за инклузивно васпитање и образовање чијој идеји се приписује тежња ка потпуном укључивању све деце у васпитне групе и одељења редовних дечјих вртића и основних школа (Миленовић 2013; Миленовић, 2010; Илић, 2010), у Бугарској се васпитачи и учитељи припремају за инклузивно васпитање и образовање само деце с лакшим развојним сметњама,

првенствено за њихову социјализацију и оспособљавање за обављање одређене делатности. Њихово оспособљавање се значајно разликује од земаља које имају развијену праксу инклузивног васпитања и образовања, као на пример у Босни и Херцеговини (Tsokova, Vesirevic 2009), Грчке (Vokovaetal. 2015) и осталих држава Европе. Све то указује на и даље доминантни утицај руског образованог система у Бугарској (Fay, Davcheva 2015). То се народчито односи на инклузивно васпитање и образовање које у Русији није заступљено у довољној мери као у осталим европским државама.

У Србији, као и у Бугарској, сви предмети су једносеместрални. Разликује се само настава неких кључних предмета у Бугарској, који се слушају у два семестра, као на пример настава из *Педагогије* која има два предмета: *Педагогија при део* и *Педагогија други део*, што није случај у Србији. Поред тога, сви предмети у Бугарској су непосредно повезани са професијом за коју се студенти припремају, док у Србији има и наставних предмета који нису непосредно повезани са студијама, као што су на пример бројни предмети из интердисциплинарних наука. Настава из страног језика се у Бугарској слуша у три семестра у оквиру наставних предмета *Страни језик 1, 2 и 3*, док је у Србији настава углавном слуша у два семестра, док је трећи предмет често изборног карактера. Од страних језика се у Бугарској бира један од четири понуђена: *Енглески језик, Руски језик, Немачки језик или Француски језик*, али се највећи број студената углавном опредељује за *Енглески језик*.

Када је у питању образовање васпитача, разлика је још израженија. У студијском програму за васпитаче у предшколским установама у Србији знатно је више теоријских предмета из различитих области; развој говора, почетни математички појмови, околина, физичко васпитање, музичка и ликовна култура (Студијски програм: васпитач у предшколским установама. Универзитет у Приштини, Учитељски факултет у Призрену, 2015). У заједничком програму студија у Бугарској, поменути садржаји се изучавају у оквиру теорије и методике поменутих дисциплина (Студијски програм: педагогија за предшколску и разредну наставу. Југозападни универзитет *Неофит Рилски* у Благоевграду Педагошки факултет, 2017). Поред тога, при образовању васпитача у Србији се знатно више простора оставља за обраду наставних садржаја о игри и сценској и луткарској уметности. На тај начин се васпитачи оспособљавају за припрему и реализацију усмерених

васпитнообразовних активности уз игру и на очигледан начин. То је један од значајнијих фактора успешности реализације васпитнообразовног рада у дечјем вртићу.

Педагошка пракса се такође разликује у Србији и Бугарској. Док је у Србији она подељена по годинама студија на педагошку праксу, дидактичку праксу и методичку праксу 1 и 2, у Бугарској постоје два облика педагошке праксе. Први облик се односи на текућу педагошку праксу у вртићу и у основној школи у укупном фонду часова вежби од по 20. Други облик је педагошка пракса у вртићу и основној школи непосредно пре дипломирања у укупном фонду часова вежби од по 100. У Србији се пракса вреднује само преко ЕСПБ, док се у Бугарској поред вредновања у ЕСПБ истовремено и оцењује као и сви остали наставни предмети.

ЗАКЉУЧАК

На основу приказаних анализа се може извести општи закључак да се студијски програми за васпитаче и учитеље у Србији значајно разликују од заједничког студијског програма за васпитаче и учитеље у Бугарској. Студијски програм у Бугарској омогућава студентима компетенције за рад у обе професије: васпитачкој и учитељској, док у Србији та могућност не постоји јер се ради о два одвојена студијска програма. Може се закључити да студијски програм у Бугарској с једне стране садржи само предмете који су непосредно повезани са васпитачком и учитељском професијом. С друге стране, у њему не постоје наставни предмети који су неопходни да обављање и васпитачке и учитељске професије, при чему се нарочито мисли на информатику. Проблем који се може јавити, јесте међусобна нострификација диплома из Бугарске и Србије. Тешко је одредити којој области би припадала диплома за васпитаче и учитеље из Бугарске: васпитачкој или учитељској, без обзира што се такве дипломе у Србији без проблема нострификују онако како су стечене у Бугарској.

ЛИТЕРАТУРА

Bokova, Irina, Soulioti, Evangelia, Pange, Jenny. A Comparative Study of Distance Education in Greece and Bulgaria. *Journal of Adult and Continuing Education*, XIII/2 (2007): 203-212.

- Brodin, Jane. Hollerer, Renblad, StanchevaPopkostadinova, Vaska. Preschool Teachers' Understanding of Quality in Preschool: A Comparative Study in Three European Countries. *Early Child Development and Care*, CLXXXV/6 (2015): 968-981.
- Domović, Vlatka, Godler, Zlatka. Suvremeno obrazovanje učitelja u Europi i/ili moguća budućnost obrazovanja učitelja u Republici Hrvatskoj. *Metodika*, IV/6 (2003): 49-60.
- Eakle, Jonathan, Garber, Andrew. International Reports on Literacy Research: Estonia, Hungary, and Bulgaria. *Reading Research Quarterly*, XXXVIII/2 (2003): 288-290.
- Ilić, Mile. *Inkluzivna nastava*. Pale: Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet na Palama, 2010.
- Krstović, Jasna. Europska perspektiva obrazovanja učitelja ili obrazovanje učitelja na razmeđi europskog i nacionalnog. *Pedagogijska istraživanja*, IV/2 (2007): 269:282.
- Milenović, Živorad. *Nastavnik u inkluzivnoj nastavi*. Beograd: Zadužbina Andrejević, 2013.
- Миленовић, Живорад. Компетенције наставника инклузивне наставе. *Зборник радова Учитељског факултета у Ужицу*, XIII/12 (2010): 241-252.
- Tsokova, Diana, Becirevic, Majda. Inclusive Education in Bulgaria and Bosnia and Herzegovina: Policy and Practice. *European Journal of Special Needs Education*, XXIV/4 (2009): 393-406.
- Fay, Richard, Davcheva, Leah. Interculturalizing Education in Bulgaria: The Contribution of the National Helpdesk for Intercultural Learning Materials. *Intercultural Education*, XVI/4 (2005): 331-350.
- Šagud, Mirjana. Inicijalno obrazovanje odgajatelja i profesionalni razvoj. *Pedagogijska istraživanja*, VIII/2 (2011): 259-269.
- Škugor, Alma. Osposobljavanje učitelja u Europi i svijetu s osvrtom na kolegij metodika prirode i društva. *Módszertani Közlöny*, IV/1 (2014): 187-195.
- *** *Студијски програм: васпитач у предшколским установама*. Универзитет у Приштини, Учитељски факултет у Призрену, 2015.
- *** *Студијски програм: педагогија за предшколску и разредну наставу*. Југозападни универзитет Неофит Рилски у Благоевграду Педагошки факултет, 2017 (превод оригинала студијског програма од стране Дешке Георгијев, судског тумача за бугарски језик).
- *** *Студијски програм: разредна настава*. Универзитет у Приштини, Учитељски факултет у Призрену, 2015.

COMPARATIVE ANALYSIS OF BACHELOR STUDIES FOR PRE-SCHOOL TEACHERS AND TEACHERS IN SERBIA AND BULGARIA

Summary: *This paper presents a comparative analysis of studies for pre-school teachers and teachers in Serbia and Bulgaria. The mentioned studies are being prepared, planned, organized and realized in Serbia and Bulgaria by the Bologna model. Upon completion of bachelor studies, students receive a diploma with 240 ESBP with the obligation to enroll master academic studies. Nevertheless, studies for pre-school teachers and teachers in Bulgaria differ significantly. Unlike Serbia, where they are two separate study programs: 1) teachers in pre-school institutions and 2) class teaching, in Bulgaria it is a joint study program, which is generally harmonized at all universities. There is only a terminological difference in the title of the study program, such as at the Sofia University of Sv. Kliment Ohridski in Sofia - class and preschool pedagogy; St. Gregory's univ. Cyril and Methodius in Veliko Tarnovo - pre-school and initial school pedagogy; Southwestern University Neofit Rilski in Blagoevgrad - pedagogy for pre-school and class teaching. A significant difference is reflected in the curriculum for teachers and pre-school teachers in Serbia and Bulgaria. Without going into more detail in the presentation of studies for pre-school teachers and teachers in Serbia, the paper presents a joint study program for pre-school teachers and teachers in Bulgaria, and then a comparative analysis of study programs for pre-school teachers and teachers in Serbia and Bulgaria.*

Keywords: *study program, curriculum, pre-school teacher studies, teacher studies, preschool pedagogy, initial school pedagogy.*